

פרופ' הלל ויס דברים על קברו של ש"י עגנון ביום השנה הארבעים לפטירתו

נאמרו לבקשת המשפחה ובנוכחותה ולבקשת בית עגנון ובנוכחות נציגיו
יום רביעי י' אדר תש"ע (24.2.2010)

עד ארבעים שנה

דברים על קברו של ש"י עגנון ז"ל בהר הזיתים ביום השנה הארבעים לפטירתו

מורנו ורבינו, האי חסיד בן חסיד, תלמידו של ספרא רבא דישראל משה רבנו ע"ה האי ספרא רבא, רבי שמואל יוסף טשאטשקיס בן רבי שלום מרדכי, אשר מימך אנו שותים, וטעמך ונימוקך לעולם כמוס עמדך, אפשר שבריה קלה כמוני עומדת בעוון הדור להגיד עליך דברי הספד, שהרי אם כך נגזר, הרי זהו סוף כל תיקוניך כפי שדרשת על אותו בעל תשובה שידע שכאשר ילקו אותו בעולם האמת על אותו שזיף מתולע שאכל באחרית כל עונותיו ידע שהגיע סוף כל תיקונו ויהיו מילי דהספייד אלה מבשרות סוף תיקונך ותיקונם של כל חסידך שהלכו לבית עולמם ככתוב בדניאל: "ורבים מיישני עפר יקיצו".

דרשו חכמים: אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה. הנה חלפו ארבעים שנה מאז באת אל המקום הזה ואף על פי שרבנו אתה, רבן של סופרים בישראל, הן מאלו שסופרים אותיות והן מאלו שסופרים מעות, שדמות דיוקנך עליהן, עדיין לא ירדנו לדעתך גם אם נחיה ארבעים כפול ארבעים שנה, [איוב]: ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים בכ"ד ספרים שכתבת וכל אות נדרשת מ"ט פנים הפך טהור ומ"ט פנים טהור.

מנין למדו חכמים שאין אדם עומד על דעת רבו אלא לאחר ארבעים שנה מסמוך לפטירת משה רבנו עליו השלום, שיום הולדתו ויום גניזתו בז' באדר, שחל בשבוע האבל שלך. כנאמר בדברים (כט, ג) ולא נתן ה' לך לב לדעת וְעֵינַיִם לְרֹאֹת וְאָזְנַיִם לְשִׁמֵּעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: וסמוך לו בשני פסוקים "ותבואו אל המקום הזה". אומר רבנו בחיי: "הכניס משה שני פסוקים אלו באמצע דבריו כי רצה לחזק את לבם בנחלת הארץ". ועיקר העניין שעברו ארבעים שנה מאז מתן תורה ועד לפטירת משה ולא ירדו לסוף דעתה, שצריך סיעתא דשמיא ועינא פקיא. ועוד אומר רבנו בחיי: ודע כי התוכחות שבפרשה זו [כי תבוא] נאמרו בלשון משה, לא שאמר משה מפי עצמו, שהרי קבלה בידינו שכל התורה כלה מבראשית עד לעיני כל ישראל הכל כתב משה מפי הגבורה.

כידוע לשומעים סברא זו האם משה רבנו מפי עצמו כתב ספרו רחמנא ליצלן או מפי הגבורה הוא פולמוס פנימי שעולה בסיפור "פת שלימה" וגם בסיפורים אחרים: האם יקותיאל נאמן, כינויו של משה רבנו, לא כתב התורה כולה עד תומה "לעיני כל ישראל" מפי הגבורה, כפי שהראה בפשטות מורי ורבי ברוך קורצווייל וכפי שפירשו דב סדן ומשולם טוכנר ואברהם קריב כולם זכרם לברכה והמבדיל בין חיים לחיים [לידי ומימיני עומד כעת כאן בבית הקברות פרופ' ראובן מרקין שהעמיד מהדורה מדעית ל"פת שלימה"], ובוודאי כבר עשו כולם שלום ביניהם, שהפסת דעתם, שדבריהם צדקו יחדיו, ושלא כרבי משה פנחס מ"שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו", שלא עשה שלום עם בעל דבבו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא.

סמוכים ובטוחים אנו שתשובות נאות השבת בעולם האמת לשאלות ששואלים שם, וממך למדנו אלו דברים משיבים אחר דבריו של שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע שבחצר קברים זו מתחילה תבוסתו.

עגנון, כידוע ליודעי חן, חלקים ניכרים ביצירתך לא אמרת מפי עצמך אלא מרוח הקודש ששרתה עליך, וגם אם התעברו בך רוחות אחרות הרי סופן שניטהרו בכור המצרף של הכוונה והלשון והתכלית שהייתה מלכתחילה כולה לשם שמים. ותבוא אל המקום הזה, הר הזיתים, מבחר עפרים, שכאן עתיד לעמוד מי שאמר והיה העולם שנאמר בזכריה (יד, ד) וְעָמְדוּ רִגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם מְקַדֵּם וּמְכַאן תְּהִיָּה רֵאשׁוֹנָה תַּחֲיִית הַמַּתִּים שֶׁהִיא מְכוּחַ הַעֵיטוֹר שֶׁאֲרַגְתָּ לְשֵׁם הוֹוִיָּה בְּכָל יְצִירְתְּךָ.

במקום זה, מקום של אמת בו מתקלפות כל המסכות, מקום שאין לפני אלקי הרוחות [...] לא צחוק ולא קלות ראש. כפי שלמדנו מפיך בפרשת יצחק קומר, שאמנם נגזר עליו להיות צבע ובפנימיות צייר הבורא את עולמו בנפשו במידת ההשתוות.

שמידת קונו בידיו, שהכל שווה בעיניו כשמחה כעצבות. וזו עיקרה של אמנות לפי מה שלמדנו ממך שעושה פנים שמחות וליבו עצב ועושה פנים עצבות וליבו שמח. שהצדיקים אבלם בלבם וצהלה על פניהם.

ראשית מקורך הברוך משיר הנעורים ביידיש "מעשה ברבי יוסף דילה רינה" ושכנו השיר העברי הראשון "גיבור קטן" כולו היה לקרב קץ משיחיה ובשניהם קידשת מלחמה על השטן וכן בסיפורך "עגונות" ששמך בשמו קראת לתקן תקנת העגונה השכינה וכנסת ישראל וכך עד תום כל סיפוריך, עשית כרבי יודיל כסא לשכינה. לא הייה סופר בישראל מאז ימות ההשכלה באשכנז שתלה יצירתו בשירת הלווים ובמקום המקדש שכנגדו מקום יקיצתך עם כל מתי ישראל מן המקום הזה. ואף על פי שהרהרו אחריך מחבריך הסופרים הרחבת להם מקומך כדי שיגיעו למקומך ולסוף דעתם גם לאחר ארבעים שנה.

וכתב הרדב"ז בענין הראוי להוראה לאחר שעמד על דעת רבו לאחר ארבעים שנה [שו"ת רדב"ז חלק ו סימן ב אלפים קמז].

שאלתני ידיד נפשי על הסכמה שחתמו קצת חכמים שכל מי שלא הגיע לארבעים שנה אע"פ שראוי להורות שלא ידון ולא יורה באומרים שהיא הסכמת כל הפוסקים ונידו והחרימו על זה היש לחוש לה או לא: מי ראוי להוראת עגנון, האם כל הנארטיבים והפירושים והפרשנויות דינם כאחד, שקולים בערכם או שמא כדעת ס' יזהר הסופר הצבר ז"ל מעגננים לא יהיו לך והאם גם מי שאינו יודע צורת אות הוא בכלל הגיע להוראה?

מורנו ורבנו אפשר רוצה לשמוע מה חדשות מתרחשות בארץ מאז זנחת אותה או שמא חושש אתה לדיליטוריא ואפשר שאינך יודע מה מתרחש כמעשה הרוחות המספרות שאיתא בגמרא ברכות ובכן כפי שכתבת ב"צבאות השם" (פתחי דברים, עמ' 12):

העולם פושט צורה ולובש צורה. רוב חבריו של ר' שלום שהיו מעטרים את ירושלים בתורה ומצוות ומעשים טובים קבריהם מעטרים את הר הזיתים ואנשים חדשים באו והפכו את ירושלים עד שאין ניכרת חס ושלוש קדושתה. הרבה מכירים את ר' שלום והרבה אין מכירים אותו, ואין צריך לומר שהוא אינו מכיר אותם. אבל שמע עליהם, ומה ששמע אינו יפה. אף על פי כן משתדל הוא לרדת לסוף דעתם. מה ראו שבחרו את ישיבת ארץ ישראל, אם אינם עושים תורה ומצוות. וכי מעט ארצות יש בעולם שיכולים לדור בהן. אי אפשר לתלות הכל במעשה היצר, אלא ודאי יש כאן כוונה מסותרת של הבורא ומנהיג יתברך. נזכר ר' שלום דיבור ששמע בשם צדיק אחד שהיה אומר אי אפשר לומר שהעולם מתנהג כראוי, אבל אילו הייתי אני הבורא והמנהיג כביכול הייתי מנהג אף אני את העולם כך. ועל כרחו מוכרח ר' שלום להסכים עם מעשי העולם ועם כל מה שנעשה בירושלים ואומר וראה בטוב ירושלים כל ימי חיך, צריך אדם מישראל לראות בירושלים את הטוב שבה ולא חס ושלוש את ההיפוך.

אבל מה לעשות מורי שמואל יוסף עגנון שלא הכל הגיעו למעלת ר' שלום, למשל, אני. ועדיין לא עשו שלום בנפשם. אך כאמור איני במעלתכם וכשנפשי שואלת מה ייחד אותך מכל סופרים שבעולם לא מצאתי לגוף ולנשמה טוב אלא לקיים דובב שפתי ישנים וליחדך עם החכם הירושלמי שהיה בחופת בתו של רבי יודיל ב"הכנסת כלה" (עמ' 416):

נשתלבו לו בנפשו המשכלת שני הדברים כאחד, היינו אהבת ארץ ישראל ואהבת התורה, וראשון להם אהבת השם יתברך, שהוא תחילה וראש לכל אהבה ותכלית לכל אהבה ומאהבתו כביכול נאצלות כל האהבות. התחיל לבו פועם והולך כדרך אוהבי השם שלכם פועם ודופק מחמת אהבת השם ואהבת התורה ואהבת ארץ ישראל. התחיל מתיירא שמא מרוב הפעילות תצא רוחו. נתן ידו על לבו וכפו על כפו והרהר בדעתו, כביכול אינו נותן רוח באדם לבטלה, ובוודאי יש כאן עניין גדול וכוונה מיוחדת, ואילו מה הענין ומה הכוונה לא הבין. התחילו נשמעים בלבו חרוזים בלשון הקודש. [...]

ונחתום דברינו בתחילת מעשיך בארץ ישראל ביפו בימי חטאות נעורך אשר לא יזכרו על לב ובאחרית כל המעשים כפי שכתבת בסיפורך "כנגן המנגן" שלוחת סיפורך הגדול "תמול שלשום" (עמ' 89, 91):

כשישמעו קול כנורו יהיו הכל מבינים, שזה כחה של מוסיקה אמיתית שכורה אזנים לשמוע ולהבין, ועתה עוד קודם לכן עד שלא השמיע כרצונעליון את קול כנורו כבר כל הארץ שמחה עליו שמצפים לשמוע קול כנורו... מי מילל ומי פילל, סיפור שהתחיל בטיולים בחול ובשיחות של מה בכך יסתיים במעשה גדול ונורא, במעשה האומן הגדול שמחזיר את גרושותיו ועושה להן חופה כדת משה וישראל. [שתי הגרושות כנראה אהליבה ואהו ליבמה שביחזקאל ובהושע ובישעיהו שהן יהודה וישראל או אם תרצה יהודה ושומרון] עתה נשתוק, עתה נחריש ולא נערבב במלה יתירה את השמחה הגדולה שעתידה לבוא, שכמותה לא ראתה הארץ ואחריה על עפר מי יקום. בגלל הדבר הזה מניח אני את כל האנשים הטובים שדיברנו בהם בארוכה ובקצרה ונשמח בשמחה הגדולה שלא ראתה הארץ כמותה ואחריה על עפר מי יקום כנגן המנגן.